

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 8 Sayı: 39 Volume: 8 Issue: 39

Ağustos 2015 August 2015

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

ALEVİ KİMLİĞİ VE BAŞKALDIRI ÖĞRETİSİ ALEVI IDENTITY AND REVOLT DOCTRINE

Burak ŞAHİN*

Öz

1980'li yıllardan itibaren kamuoyu önüne bir "kimlik" ilanı ile çıkan Aleviler, kimliklerini tanımlamak konusunda yoğun bir seferberliğe girmiştir. Alevilerin kimlik tanımları dinsel, tarihsel, siyasal ve çağcıl sayısız etmeden beslenmiştir. Alevi kimlik tanımlarından bir tanesi "başkaldırı öğretisi"dir. Bu tanıma göre, Alevilik tarih boyunca baskılara, gericiliğe ve eşitsizliğe karşı direnç göstermiş; çoğulculuğun, çağdaşlığın ve eşitliğin savunucusu olmuştur. Bu çalışmada, başkaldırı öğretisi iki kategori etrafında incelenmektedir. "Taassuba Başkaldırı", Türklüğe, Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğine, laikliğe ve hoşgörüyü önem atfeden, tasavvufi bir İslam yorumuna bağlanan bir Alevilik tanımı sunmaktadır. "Sosyalist-Materyalist Başkaldırı" ise emeğin kutsal sayıldığı, eşitliğin her zaman diri tutulduğu, ayaklanma hatıratına ve senkretik yapıya sahip bir Aleviliğin savunusunu yapmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, Kimlik, Modernleşme, Başkaldırı Öğretisi, İdeoloji.

Abstract

Declaring themselves with an "identity" manifest in front of the public sphere since the 1980's, Alevi have entered into an intense campaign so as to define their identity. The definitions of Alevi identity are affected from religious, historical, political and contemporary numerous factors. "Revolt Doctrine" is one of the Alevi identity definition. According to this definition Alevism has resisted to pressures, "reaction" and inequality; Alevi have been defenders of pluralism, modernity and equality throughout the history. In this study, "revolt doctrine" is examined around two categories. "Revolt to Bigotry" asserts that Alevism regards Turkishness, the leadership of Atatürk, secularism, tolerance and mystical Islam. "Socialist-materialist Revolt" advocates that Alevism considers labor sacred, always keeps equality alive and has disobedience history and syncretic structure.

Keywords: Alevism, Identity, Modernization, Revolt Doctrine, Ideology.

Giriş

1980'li yıllarda Türkiye bir "ilan" izdihamı yaşamaya başlamıştır. Birçok kimlik hareketi Türkiye'nin gündemine manşetten girmiştir. Alevilik bu izdihamın öne çıkan unsurlarından bir tanesidir. Onlarca sivil toplum kuruluşu, araştırmacı yazarlar grubu, akademisyenler ve başka birçok aktör Aleviliğin "özgünlüğünü" tartışmaya ve kabul ettirme çabalarına girişmeye başlamıştır. Bu kimlik, birçok "karşılaşma"nın da tesiriyle çeşitli veya ihtilafli referanslarla çevrenlenmiştir. Mustafa Kemal Atatürk dönemi, kırdan kente göç, sosyalizm ve radikal İslamcılık Aleviliğin referans noktalarını oluşturmada büyük öneme haizdir. Bu durum "Alevilik nedir?" sorusunu oldukça çetrefilli bir hale bürümektedir. Kent hayatında dini kaynaklardan kopan Aleviler, inançlarına dair bir standartlaşma telaşına düşmektedir. Bu minvalde, birçok değişken, Alevilerin kendilerini tarif etmede ve devletin haklar konusundaki gönülsüzlüğüne karşı birlik oluşturmada yalpalamalarına yol açmıştır.

Aleviliğin tanımlanmasına ilişkin tetkikler bir haylice zengindir. Sembolik dağarcığı genişleyen bu kimlik sayısız elementten beslenmektedir. Bunlar arasında en çok zikredilen konulardan bir tanesi "başkaldırı öğretisi"dir. Aleviliğin "ayrıcılık" konumundan söz eden kimselerin başkaldırının Aleviliğin amentüsü olduğunu savundukları görülmektedir. Bir cenah Aleviliğin dini-ahlaki mutaassıplığa karşı laiklik ve hümanizm ile direnç gösterdiğini ileri sürerken, bir diğer grup ise Aleviliğin ön-sosyalizm olarak doğduğunu ve bir kurtuluş teolojisi olduğunu dile getirmektedir.

Bu çalışmada, Aleviliğin kimlik repertuarının parametreleri üzerinde durulacak ve bu repertuarın en rağbet gören konularından bir tanesi olan "başkaldırı öğretisi" irdelenmeye çalışılacaktır. Böylece Aleviliğin kendisini konumlandığı "mahsus" zeminin içeriğinin aktarılması amaçlanmaktadır. Nitekim başkaldırı öğretisi üzerine düşünceler Aleviliğin karmaşık paradigma yelpazesine ilişkin ana hatları da ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, araştırmacı yazarlar grubunun çalışmalarına ve iki Alevi sivil toplum kuruluşunun (Cem Vakfı ve Pir Sultan Abdal Kültür Derneği) web sitelerine başvurulmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde Alevi kimlik hareketinin çözümlemesi yapılacak, ikinci bölümde ise Aleviliğin "başkaldırı öğretisi" üzerinde durulacaktır.

* Arş. Gör., Mersin Üniversitesi Sosyoloji Bölümü.

1.Alevi Kimliğinin Sosyo-Tarihsel Bileşenleri

Alevilik Türkiye'nin son otuz yıllık "sorunlar arbedesi"nin başat konularından bir tanesidir. Aleviliğin nasıl tanımlanacağı, Alevilerin sosyal ve dinsel talepleri, standartlaşma çabaları, devlet ile ilişkileri, ibadet merkezlerinin konumu ile birlikte zorunlu din derslerinin kaldırılmasına ilişkin arayışlar Aleviliğe göz ardı edilemeyecek bir önem kazandırmaktadır. Nitekim Adalet ve Kalkınma Partisi hükümeti öncülüğünde Haziran 2009-Ocak 2010 tarihleri arasında düzenlenen ve çeşitli dönemlerde düzenlenmesi tekrar gündeme gelen "Alevi Çalıştayları" da söz konusu önemin en üst resmi kurumlar tarafından da teyit edildiği anlamına gelmektedir.

Aleviliğe ilişkin tartışmalarda bir başlığa her zaman spot ışığının tutulduğu görülmektedir. Aleviliğin "ne" olduğu sorusu Alevileri hem topluluk içinde yormakta hem de hak taleplerine karşı hep "isteksiz" kalan devlet kurumlarının çeşitli misillemelerine maruz bırakmaktadır. Aleviler yekpare bir tutum belirlemede güçlük çekmekte; Alevi Çalıştayları Nihai Raporu'nda zikredildiği üzere, "gerçek anlamda hangi referans dünyasında nispet ettikleri"ni açıklığa kavuşturarak kamuoyunu aydınlatmaları beklenmektedir (Ecevitoglu ve Yalçınkaya, 2013). Söz konusu kimlik arbedesi Alevilerin kamuoyu önüne çıkışı ve alenileşmesi ile simetrik bir seyir izlemektedir. Kimlikler tarihin karnavalına ve politik dalgalanmalara eşlik etmektedir. Kimlik, tarihin yankısına tabi durumdadır (Larrain, 1995). Nitekim Castells'e göre, kimliklerin inşası, tarihten, coğrafyadan, biyolojiden, üretken ve üremeye yönelik kurumlardan, kolektif hafızadan, kişisel fantezilerden, iktidar aygıtlarından ve dinsel vahiylerden malzemeler kullanmaktadır. Ancak bireyler, toplumsal gruplar ve toplumlar bütün bu malzemeyi içinde buldukları toplumsal yapıya uzam/zaman çerçevesinden kaynaklanan toplumsal koşullara ve kültürel projelere göre işlemekte, bütün bu malzemenin anlamını yeniden düzenlemektedir (Castells, 2008: 14). Castells'in görüşlerinden yola çıkacak olursak, Alevi kimliğinin "şeceresi"ne yönelmek ve bu kimliğin inşasını, tadilatlarını, tahribatlarını anlamak için birtakım sosyo-tarihsel olay ve olgulara dikkat kesilmek zorunda olduğumuz ortaya çıkmaktadır.

Aleviler ile Mustafa Kemal Atatürk dönemi arasındaki ilişki, Alevilerin siyasi tarihi açısından ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Birçok araştırmacı yazar, Alevilerin Mustafa Kemal Atatürk'e ve cumhuriyete laiklik menşeli reformlardan ötürü kitlesel ve koşulsuz bir destek verdiğini öne sürmektedir. Bu fikre göre, Atatürk ile Aleviler arasında doğal bir mutabakat mevcuttur; çünkü Alevilik Atatürk döneminde tecrit halinden ve zalim, ayrımcı Sünni taassubundan kurtularak yeniden dirilmiştir (Massicard, 2007: 48). Örneğin Cemal Şener'e göre, Mustafa Kemal Kurtuluş Savaşı'nı örgütlerken Alevilerin desteğini almayı zaruri görmüştür; çünkü Aleviler Sünni bir imparatorluk olan Osmanlı yönetimine karşı yüz yıldır muhalefet içindeydi. Anadolu Alevileri Emevi-İslam normlarının tecessümü olan Osmanlı yönetimi ile asla uzlaşamazdı. Müslüman- Sünni halk da öncelikle padişahın yanındaydı. Bu minvalde, Mustafa Kemal ile Aleviler arasındaki ittifak "tabii" bir biçimde başlamıştır (Şener, 1990: 147-148).

Atatürk ile Aleviler arasındaki karşılaşmanın tezahürleri son yıllarda ivme kazanan bir tartışmadır. Bu tartışma aracılığıyla "Ali Rehber, Ata Önder" olarak özetlenen bir slogan sorgulanmaktadır. Necdet Saraç'ın aktardığına göre, 30 Kasım 1925 tarihinde yürürlüğe giren 677 sayılı "Tekke ve Zaviyeler ile Türbelerin Seddine ve Türbedarlık ile Bazı Unvanların İlgasına Dair Kanun" Türkiye'deki tüm inanışları olduğu gibi Alevi-Bektaşî inancını da etkilemiştir. Bu kanunla dergahlar kapatılmış, "dedelik" ve "çelebilik" gibi sıfatlar yasaklanmış, bu sıfatlarla faaliyet yürütenler için para ve hapis cezası konulmuştur. Diğer inanç önderlerine olduğu gibi dedeler, babalar ve çelebiler de büyücülük ve üfürükçülükle eş tutulmuştur (Saraç, 2011: 223-224). Denetim sisteminin katılığı ve milli bütünlüğün bölünmesi korkusu sonucunda devlet, farklı inançları merkezileşmiş bir İslam'a çekmeye çalışmıştır (Mardin, 2008).

1950'li yılların sonunda başlayan 1960'lı yıllarda yoğun bir artış gösteren kırdan kente göç büyük çoğunluğu kırsal bölgelerde yaşayan Alevileri çok fazla etkilemiştir. Alevilerin uzamsal ve sosyal yalıtılmışlığına en açık müdahale göç ile birlikte gerçekleşmiştir. Göç bir taraftan Alevilerin toplumsal hareketlilik havuzundan daha fazla istifade etmesini sağlamıştır. Aleviler kent hayatı içerisinde serbest mesleklere de kapı açan eğitim olgusuna bir toplumsal tırmanma yolu olarak öncelik tanımış ve kendi "kanaat önderlerini" oluşturmuştur. Ancak göç diğer yandan ibadetin temelini oluşturan köy topluluklarının çözülmesi anlamına gelmektedir. Sözlü kültüre dayanan, belirli bir "kurumsallaşmanın" parçası olmayan Alevilik ile dedelerin irtibatı kente göç ile beraber dağılmıştır. Dinsel otoritenin kente göç ile beraber yoksunlaşması Aleviler için çözülemeyen problemlerden bir tanesidir (Massicard, 2007 :53). Kentleşme, bütün geleneksel formlar için dramatik bir kuşatma inşa etmiştir. Kente göç Alevileri kültürel "sığınaklarından" çıkartmış, onların dinsel inançlar ile kurdukları yoğun bağı gevşetmiştir. Böylece noksan kalan dini yapının ve köksüzleşmenin nasıl doldurulacağı sorusu belirlemiştir (Subaşı, 2010 :163). Bu dönem içerisinde kurulan köy ve tanıtma dernekleri bahsedilen yoksunluk duygusuna cevap niteliğindeki ilk kıvılcımlardır. Ayrıca 1966'da kurulan, Alevi sembolizmini doğrudan parti ambleminde barındıran Birlik Partisi de Alevilerin dayanışma ihtiyacının bir yansımasıdır. Bu parti ile yüksek öğretim olanaklarını

yakalamış, gelir düzeyleri yükselmiş ve Alevi kimliği konusunda belirli bir duyarlılığa sahip kimseler, Aleviliğe dayalı geleneksel himaye ve ilksel dayanışma ağlarını harekete geçirerek, eğitim ve deneyim itibarıyla siyasal süreçlere katılmak ve ulusal politik arenada yükselmek amacı taşımışlardır (Güler, 2008: 76).

1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren Alevilerin siyasal katılımında Alevilik repertuarına ilişkin taleplerin giderek azaldığı, dünyadaki genel eğilimlere paralel biçimde Alevi gençleri arasında sol doktrinlerin baskın hale geldiği görülmektedir (Küçük, 2008: 908-909). Şiddetli siyasi hizipleşmelerin yaşandığı 1970'li yıllarda, Alevi gençlerin büyük bir kısmı Marksist-Leninist yönelimli fraksiyonlara dâhil olmuştur. Buna karşın eski kuşak Aleviler ise o dönemde kendisini sol demokrat bir parti olarak tanımlayan Bülent Ecevit yönetimindeki Cumhuriyet Halk Partisi'ni desteklemeye devam etmiştir (Kehl-Bedrogi, 2012: 60).

Genç kuşak bu dönemde dini inançları devrim önünde bir sabotaj olarak görmeye başlamıştır (Bozkurt, 2006: 106). Marksizm'in yoğun tesiriyle Aleviler bir tür "müşterek amnezi" ile karşılaştılar. 1960'lı yıllarda büyüyen nesil Alevilik inancından bihaber kalmıştır (Sökefeld, 2002: 88). Bununla birlikte, Aleviliğin ortodoks ve merkezi bir inanış yapısına sahip olmaması onu grup içi anlaşmazlıklara karşı modernleşme sürecinde daha fazla korunmasız hale getirmiştir (Shankland, 2003: 18). 1970'li yıllarda "devrimci" olarak kendini tanımlayan Alevi gençler, Aleviliğin "köklerinde" buldukları isyankâr düsturu benimsiyor, ancak onu bir dini inanç olarak reddediyorlardı. Aleviliğin şifahi kültüründeki öğeler devrimci tavır belirlemede yararlı görülüyor, bu öğeler "çağın koşulları"na uygun olarak belirgin bir biçim ve içerik rötuşundan geçiyordu (Küçük, 2013: 272). Özellikle Pir Sultan Abdal başta olmak üzere birçok Alevi-Bektaşî ozan; dayanışmayı, yardımlaşmayı, despotizme karşı ezilenlerin birliğine ve bütün kaynakların adilce paylaşılmasını salık veren ilk sosyalistler olarak görülmüştür (Kehl-Bodrogi, 2012: 60). Böylece Anadolu'nun sosyalizme "aşına" olduğuna ilişkin bir "kanıt" da kazanılmış olur.

Alevilerin sol düşünce ile olan mutabakatı kentlerde Alevilerin maruz kaldığı ayrımcılıkların hem nedeni hem de sonucudur. Köyde yaşayan yoksul bir Alevinin yerini sendikalı işçi ve "paralı" Almanca almış, bu durum da yer yer Sünni nüfusu rahatsız etmiştir. Alevilerin kente göçleri, eğitim ve kamu sektöründeki istihdamları neticesinde uzun zamandan beri sosyal anlamda yaşadıkları Sünnilerle daha sıkı teması ve bazen de rekabeti doğurmuştur (Subaşı, 2010: 163-165). Alevilerin kentteki çatışmalarının diğer çehresi ise çoğunluğunun ekonomik açıdan geri kalmış olması, kentlerdeki sol örgütlerin refakatindeki "kurtarılmış bölgelere" yerleşmiş olmaları ve aleniyet kazanmaları ile beraber devletin Alevilere daha bir kuşku ile yaklaşmasıdır. Bu gelişmeler de Alevi gençlerinin ayrımcılıkların sona ereceğini öne süren siyasal hareketlere karşı duyarlı olmaları sonucunu doğurmuştur. (Massicard, 2007: 60-62). Tüm bu olgular "Kızılbaşlar"ı "dizginlenmesi" gereken bir tehdit olarak radikal sağın kara listesine yerleştirmiştir. 1970'li yılların sonunda Türk milliyetçiliğinin ve Sünni fundamentalizmin anti-komünist siyaseti Alevilere yönelmiştir ve katliamlar gerçekleştirmiştir (Küçük, 2013: 273).

12 Eylül 1980 askeri darbesi Alevi örgütlenmelerinin ilk eğilimlerini de zapturapt altına almıştır. Hacı Bektaş Veli Kültür ve Turizm Derneği kapatılmış, komünizm ve bölücülükle suçlanan kadroları yargılanmıştır. Örgütsel kopuş, kentleşme sürecinde bazı geleneksel adetlerin değişimi veya yitirilmesiyle birleşince bazı araştırmacılar Aleviliğin yok olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ancak tüm dezavantajlı koşullara karşın artık bir sınıf hadisesi olarak anlaşılmayan Alevilik, kimlik seferberliğinin savunulduğu bir öğretiyeye, siyasi öğeye dönüşmüştür. Alevilerin "Türklük" ve "Sünnilik" çevresinde odaklanan devlet nizamına karşı gittikçe marjinalleşmesi, örgütlenme isteğini hızlandırmıştır (Massicard, 2007 70-73). "Alevi Uyanışı" şeklinde tanımlanan olgu 1980'lerin sonundan itibaren varlığını hem kimlik dolayımında hem de sosyal hayat içinde kendine yer açarak, ortaya koyma kararlılığı ile açığa çıkmıştır (Subaşı, 2010: 175).

Alevi hareketinin doğuşunu doğuran birtakım sebeplerden söz etmek mümkündür. Doğu Avrupa'daki sosyalist bloğun çöküşü, Aleviler üzerindeki baskın Ortodoks sosyalist tesiri de sönükleştirmiştir. Aleviler geriye dönük baktıklarında sosyalizmin öne çıkartılıp Aleviliğin pasif duruma getirilmesini bir hata olarak görmeye, hatta Aleviliğin sosyalizmden bile daha adil, eşitlikçi ve özgürlükçü kökler taşıdığını savunmaya başlamıştır (Çamuroğlu, 2010: 105). Mücadele menzili, devrim tutkusundan Aleviliğin ve Alevilerin korunmasına doğru kaymıştır. Radikal İslamcılığın yükselişi Alevi kimliğinin şekillenmesindeki bir diğer etmendir. Alevi derneklerinin kurulmasının ve hızla yayılmasının ardındaki en itici güç, ülkedeki laikliğin korunup geliştirilmesi ve bu amaçla Sünni fundamentalizme karşı mücadele etmek yer almaktadır (Çakır, 2010: 87). Alevilerin yoğunluklu olarak yaşadıkları bölgelerdeki saldırılar "gelin canlar bir olalım" şiarında görüldüğü gibi kimlik mücadelesinin mahiyetini belirlemiştir. 2 Temmuz 1993'te meydana gelen Sivas Katliamı, Alevi örgütlenmesini hızlandırmıştır. Aleviler yaşadıkları bölgelerde cemevi yapımına ve dini-siyasi "karargahlar" oluşturmaya hız vermişler, devletin dinsel kurumlarından uzaklaşmışlardır (Bozkurt, 2006: 151).

Alevilerin kamuoyu önüne çıkışının dini ölçütlerden ziyade “Alevi Kimliği” bünyesinde yeşermesinden dolayı teolojik nitelikte sayılabilecek “Alevilik nedir?” sorusunun siyasal bir soru olarak vücut bulduğuna tanık olunmaktadır. Bu soru salt Alevi kimliğini sahiplenen kimselerin dağarcığında yer alamamaktadır; pek çok siyasal aktör, akademisyenler, yazarlar ve ileri sürülen taleplerin muhatabı olan devlet, Aleviliğe ilişkin sorulara yanıt vermeye çalışmaktadır (Ecevitoglu, 2011: 138). Alevi kimlik tanımlarının genelleyici dalları, Aleviliği belirli bir denklem ile açıklamaya çalışmaktadır. Bu açıklamalara göre, Alevilik kadim uygarlıklara dayanan İslam dışı bir serçeşmedir (Çınar, 2011), materyalizm ve ön-sosyalizmdir (Kaygusuz, 2009) veya İslam’a dahildir (Öz, 2008). Hz. Ali’nin dinsel, tarihsel, siyasal kişiliğine ilişkin birçok betimleme yapılmaktadır. Hz. Ali tarihsel biyografisinden çıkıp siyasal bir ikona dönüşmüştür. Alevilerin etnik kökeni, Atatürk ve Cumhuriyet Halk Partisi ile bağı, devlete yönelik tutumu ve devletin Alevilik krokisi Aleviliğin kimlik dünyasının diğer unsurlarıdır.

2. Alevi Kimliğinin Başkaldırı Öğretisi

Alevi kimliğinin doğuşundan bu yana, Aleviliği bir başkaldırı muhtevisiyatı ile beraber anmak geniş bir kesim tarafından “a priori” bir hakikat olarak kabul görmektedir. Birçok araştırmacı, yorumcu ve yazar, Aleviliğin isyankâr ruhunu izah etmek için farklı kaynaklara başvurmuştur. Hz. Ali kültü, tarihsel karşılaşmalar (Selçuklu, Osmanlı, cumhuriyet vb.), dinsel yapı (senkretik-heterodoks) ya da sınıfsal koşullar bu gerekçe yelpazesinin birkaçıdır. Dikkat çekici olan husus, birbirinden belirgin bir şekilde ayrılan kimlik tanımlarının, bir Alevilik paradigması çatısı altında kabul görmesinin başkaldırı ve mazlumluk literatürü ile bir simetriye sahip olmasıdır. Söz gelimi, sol eğilimli Alevi örgütleri tarafından mutaassıp ve statükocu olmakla itham edilen Cem Vakfı, Aleviliğin diğer inançlardan (en başta Sünni İslam’dan) ayrılan “özgün” yanlarına dem vurması ve özellikle cemevlerinin yapımı olmak üzere Aleviliğin “dirilişine” ilişkin faaliyetler yürütmesi hasebiyle Alevi hareketinden tecrit edilmemektedir. Buna karşın, mazbut bir Şiiliğe yakın bir Alevilik yorumunu kabul eden, İslam dininin hayatın her alanına müdahale etmesi gerektiğini dini emir ve yasakların yere ve zamana göre değişmez kurallar içerdiğini dile getiren ve bu yönde bir dini pratik gerçekleştiren Ehli Beyt Vakfı (Bilici, 2010: 78), Alevi kimlik hareketinin “aktif” bir unsuru olarak nadiren ele alınmaktadır. Aleviliğin özgünlüklerini zikretmek Alevi hareketi içerisinde bir “şibboleth” olarak görülmektedir.

Araştırmacı-yazarlar ve örgütler Alevi kimlik repertuarını tasvir etmemiz açısından kaynak oluşturmaktadır. Alevi örgütlenmesi içerisindeki iki örgüt günümüzde etkinlikleri, üye sayısı, anlam dünyası vb. birçok konuda rekabet içerisinde. 1988 yılında kurulan Pir Sultan Abdal Kültür Derneği, Aleviliğin “isyankâr” mirasını savunmaktadır (Massicard, 2007: 90). Aleviliği bir halk hareketi ve ezilmişlerin yanında yer alan bir ideoloji olarak tanımlayan dernek, Aleviliği bu anlamda siyasal mücadelenin bir unsuru olarak görmektedir. Güney Amerika’daki “özgürlük teolojisi” terimi ile kategorileştirilen hareketlere referansla bir bakıma Marksist içerikli bir Alevi teolojisi üreten bir yönelim olarak değerlendirmek mümkündür. 12 Eylül 1980 askeri darbesinden ve Sovyetler Birliği’nin çöküşünden sonra, daha önce çeşitli sol partilerde ve sendikalarda yer alıp daha sonra Alevi hareketine katılan aydınların da yardımı ile faaliyetlerini ve üretimlerini artıran bu hareket Pir Sultan Abdal’ı önder edinmiştir (Bilici, 2010: 74-75). Bu minvalde örgüt her şeyin paylaşıldığı, mülk ortaklığının bulunduğu, Şeyh Bedrettin esinli “Rıza Şehir”i ülkü edinmektir (Ocak, 1999: 329). 1995 yılında kurulan Cem Vakfı ise her zaman tartışmaya açık olan “din” ve “mezhep” gibi kavramlara az yer vermekte, Aleviliğin İslam’ın hususi bir yorumu olduğunu öne sürmektedir (Dressler, 2008: 291). Vakıf Aleviliğe İslam içindeki özgün bir tasavvufi yorum olarak bakmakta ve Aleviliğin İslam dışı olarak görülmesinden rahatsızlık duymaktadır. Bu tanımlamaya göre Alevilik, Orta Asya’dan Ahmet Yasevi ile başlayan, Anadolu’da Hacı Bektaş-ı Veli ve Yunus Emre ile devam eden, Kuran’a ve Hz. Muhammed’e bağlı bir tasavvufa dayanan Türk İslam’ıdır (Ocak, 1999: 328).

Başkaldırı repertuarını aktarırken kullanılabilen diğer referans kaynağı araştırmacı-yazarlar grubudur. Araştırmacı yazarlar laikleşmiş bir yapı içinde, yol gösterici ve bilgi nakledici görevini üstlenmiştir. Bu kimseler, dinsel bağın gevşemesiyle ortaya çıkan bilgi ihtiyacının sonucunda talep edilir olmuştur. Yeni Alevi entelijansiyası mensupları yol gösterme ve bilgi nakletme görevlerini üstlenmiştir. Onların medyadaki aracı yazıdır ve bu durum da sözlü kültüre dayalı Alevilik için yeni bir gelişme olmuştur. Yazdıkları kitaplara gösterilen büyük ilgi ve talep Alevilerin cemaatleri hakkındaki bilgi açıklarını telafi etmek için büyük bir açlık duyduklarını göstermektedir (Subaşı, 2010: 216-218). 1980’li yılların ortasından itibaren büyük bir rağbet gören Aleviliğe ilişkin inceleme kitapları, Alevi öğretisinden tamamen habersiz kalan bir kitlenin kitaplıklarında başköşeye yerleşmiştir. Bu kitaplar bir yandan simge ve işaret işlevi görmektedir, fakat diğer yandan –ve daha uygun olarak- Alevilerin inançları üzerine yaptığı etütlerin bir uzantısıdır (Vorhoff, 2010: 50-53). Araştırmacı yazarların çalışmalarını hazırladıkları üretim bandı, Aleviliğin yeni ideolojik programını ve buna paralel olarak bir zihniyet değişiminin oluşumunu belgelemektedir (Ocak, 1999: 324).

Aleviliğin başkaldırı öğretisi iki kategori etrafında incelenebilir; "taassuba başkaldırı" ve "sosyalist-materyalist başkaldırı". Atatürkçülük, laiklik ve çağdaşlık mefhumlarına öncelik tanıyan ilk cenah, başkaldırıcı Ortodoks İslam itikatlarına yönelik bir muhalefet olarak ele almaktadır. Bu öğretiye göre, Hz. Ali'nin dürüstlüğü ve adil bir yönetici oluşunu mürşit görenler dogmatizm ile uzlaşamazlar. Alevilik, bağınaz bir İslam yorumunu yaymaya çalışan Araplara karşı gelişen Türkî bir "muhafız" inanıştır. Eşitlik, adalet ve özgürlük için mücadele eden herkes Alevilerin saygısını kazanmaktadır. Çağdaşlaşmayı "motto" edinmiş olan Mustafa Kemal Atatürk ile Alevilerin arasındaki doğal ittifak bu saiktan doğmuştur. Cemal Şener'in, Baki Öz'ün ve Cem Vakfı'nın Alevi kimliği hakkındaki yorumları "taassuba başkaldırı" kategorisi çevresinde irdelenebilir. Öz ve Şener sol jargondan bir haylice beslenmektedir; fakat Cem vakfı solculuk ile Aleviliğin ihtilaflı olduğunu düşünmektedir. "Sosyalist-materyalist başkaldırı" ise insan emeğine saygı duyan, emeği hor görenlere mukavemet gösteren, Hanefi-Sünni normlar ile kaynaşan egemen sınıflara karşı ayaklanan, sosyalist bir Alevilik öğretisidir. Erdoğan Aydın, Esat Korkmaz, İsmail Kaygusuz ve Pir Sultan Abdal Kültür Derneği bu argümanlardan yola çıkarak Alevi kimliğini inşa etmektedir.

2.a. Taassuba Başkaldırı

Cemal Şener'in "Toplumsal Başkaldırının Kısa Tarihçesi" alt başlıklı kitabı "Alevilik Olayı", Alevilerin kamuoyu önüne çıkışının en "ikonik" eserlerinden bir tanesidir. Uzun beyaz sakalıyla kitap kapağında iştirak eden "dede" figürü, Alevilerin telaffuz etmeye karşı tedirgin ve dolayısıyla çekingen kaldıkları konuların ifşası haline dönüşmüştür. Bu meyanda, kitap yayımlandığı dönemde bir "afiş" olma vasfını elde etmiştir. Kent hayatında inanç ile bağları esneyen Aleviler inanç önderlerinin yeniden çağrılmasına rağbet göstermişlerdir. İlk baskısı 1988 yılında yapılan Alevilik Olayı, kitabın yayımlanmasından bir yıl dahi geçmeden sekiz baskı yapmıştır. Şener'e göre bu kitap raflarda yıllarca bekleyen Alevilik içerikli kitapların satışı için de lokomotif işlevi üstlenmiştir (Şener, 1990:7). Şener kitabın sunuş yazısında Alevilik olayına esas olarak Aleviliğin sosyal mücadeleler tarihindeki yeri açısından baktığını, araştırmasının ön yargı dolu, eksik ve yanlış bilgilerden müteşekkil bir konunun aydınlatılmasını amaçladığını belirtmektedir. Böylece eşitlikçilik, demokratlık, hümanistlik gibi Aleviliğin "münhasır" özelliklerinin ve toplumsal muhalefet hareketi olmasının tarihsel-toplumsal gelişimini vermeye çalıştığını ifade etmektedir (Şener, 1990:11-12). Şener çalışmasında bu amaçlara uygun olarak çeşitli örnekler sunmaktadır. Ona göre, Babailik İsyanı (1239-1240), Anadolu halkını katmerli olarak sömüren, ezen, ona yabancılaşan, Acem ve Arap etkisinde, Türkçe konuşmayı bile yasaklayan, bir zulüm iktidarına kafa tutan halk isyanıdır. Nitekim isyanın asli unsuru olan Türkmenler, Emevi İslam'ın despotik uygulamalarına boyun eğmemiş, senkretik bir inanç oluşturmuşlardır.

Türkmenler, Müslümanların haram saydığı birçok şeyi kendi anelerine uygun hale getirerek kabul etmişlerdir. Bir başka deyişle, Müslümanlığı bir reforma tabi tutmuşlardır. Müslümanlığın haram saydığı şarabı, rakı, sazı, resim yapmayı vs. asla bırakmamışlardır. Kadınlar ile ayrı yaşamayı da kabul etmemişler, kadını toplu meclislerden asla çıkarmamışlardır. Türkçe'yi, Arapça'ya Acemce'ye v.s. tercih etmişler, türküleri nefesleri, Türkçe yazıp söyleyi terk etmemişlerdir (Şener, 1990: 123).

Osmanlı'nın yaptığı haksızlıklara karşı "şahların" yanında olmak Anadolu Alevilerinin siyasal ideallerini oluşturmaktaydı. Yavuz Sultan Selim, İran Seferi (1514) ile Şah İsmail'e ve Alevilere önemli bir darbe vurmuştu. Ardından Alevi sorununun "çözümü" için Alevilere karşı devlet terörü uygulanmış, sonuçta Anadolu'da Osmanlıya karşı Alevi kökenli başkaldırı artmıştır. Anadolu insanı Osmanlı'nın sömürü ve baskı rejimine karşı eşitlik ve adalet bahşeden İran şahlarını kurtarıcı olarak görmüştür (Şener, 1990: 94-95). Aleviliğin ilkesel birliği ve şeceresindeki çoğulcu dinamikler Alevileri Mustafa Kemal'in davasına yoldaş kılmıştır. Yüzyıllardır Osmanlı taassubuna karşı mücadele veren Aleviler, padişaha, hilafete ve emperyalizme karşı savaşa girecek olan Mustafa Kemal ve kadrosu için en doğal güç Rumeli'deki ve Anadolu'daki Alevi halkıydı; zira milli kurtuluşçuların ve Alevilerin düşmanı ortaktı (Şener, 1990:148).

"Alevilik Nedir?" adlı kitabında Baki Öz, Aleviliğin senkretik dağarcığına dem vurmaktadır. Öz'e göre Alevilik, İslam'ın, Şamaniliğin, Budizmin, Zerdüşçülüğün, Eski Yunan ve Anadolu uygarlıklarının, paganist öğretilerin Küçük Asya'daki bir derlemesidir. Aleviliğin yurdu Anadolu'dur; etnik mahiyeti ise Türklüktür. Alevilik, Türklüğün İslam'ı yorumlama biçimidir. Bir "halk İslamlığı" olan Alevilik, Anadolu'nun özgür ve çok sesli ortamında mümkün olmuştur. Özgür, laik ve çok sesli düşünce Anadolu Aleviliğine özgüdür (Öz, 2008: 38). Aleviliğin temel taşları olan Hz. Ali ve Hacı Bektaş-ı Veli her daim ezilenlerin ve yoksulların yanında olmuştur. Hz. Ali adaleti ve eşitliği sağlama uğruna kurulu düzenle çatışmaktan kaçınmamıştır. Yönetime gelir gelmez savaşlarda sağlanan ve hazinede birikmiş malları halka eşitçe dağıtmıştır (Öz, 2008: 70). Anadolu'da ilk "Türk komünü"nü kuran Hacı Bektaş-ı Veli, "Elimizin emeğini yiyelim." saikiyle yola çıkan bir sosyalisttir. Topluma hizmeti amaç olarak belirlemiştir. Düşünce devriminde pratiği temel almıştır, bilincini ve düşüncelerini maddi eyleme bağlamıştır. Bu yanıyla Marksist düşünceye öncülük etmektedir (Öz, 2008:77).

Tefekkür acununu bu iki toplumcu önder ile inşa eden Alevilik, “kenar”ın ezilen ve sömürülen çevrelerinin inancı olmuştur. Sünnilik ise İslam’ın kurallarını daha da sertleştirip siyasi İslam’ı oluşturmuştur. Aleviliğin çağa aykırı özellikleri her çağda devrimcilere ilham kaynağı olmuştur:

Kurtuluş Savaşı’nın ve Cumhuriyetin en büyük destekçileri Alevi-Bektaşilerdir. Demokratik gelişmelerin motoru olmuşlardır. 1960’lardan sonra gelişen devrimci hareketin çekirdeği yine Alevi-Bektaşilerdir. Devrimci güçler en rahat çalışma ortamını Alevi-Bektaşî çevrelerde buluyor, sosyalist düşünceler yine bu çevrelerde kabul görüyordu. Devrimciler Alevi motifleriyle topluma sesleniyorlardı. Alevi türküleri, Alevi ozanlar, özellikle Pir Sultan’ın deyişleri devrimci hareketin öz malı olmuştu. Devrimci hareket bir yerde Alevi-Bektaşilikle özdeşleşmişti (Öz, 2008: 69)

Alevilik ile devrimcilik arasındaki “musahipliğe” önem atfeden Baki Öz, Aleviliğin devrimci yatkinliğinin kimi aşırı sol fraksiyonlar tarafından suiistimal edildiğini düşünmektedir. Bu fraksiyonlar Aleviliğin bir İslam yorumu ve kendine özgü dünya görüşü olduğu gerçeğini manipüle ederek, onu sınıf ideolojisi altında ablukaya almaktadır. Alevilik çeşitli başkaldırlara yol açmıştır; lakin bu Aleviliği çağdaş dünyaya cevap veren bir siyasi akıma dönüştürmenin gerekçesi olmamalıdır (Öz, 2008:85-87). Baki Öz, Aleviliğin sol örgütler tarafından “aparât” olarak kullanılmasına çalışıldığını iddia etmektedir.

Cem Vakfı, “Alevi İslam” olarak adlandırdığı İslam yorumunun diğer İslam yorumlarından hangi kıstaslarla ayrıldığını etüt edilmiş bir denklem üzerinden ortaya koymaktadır. Cem Vakfı’nın resmi internet sitesi olan “www.cemvakfi.org.tr”nin ana sayfasında yer alan “Bizim İslam inancımızda cebir, şiddet, kin ve nefrete yer yoktur.” sözünün altında atıf olarak Prof.Dr. İzzettin Doğan geçmektedir. Vakfın kurucu başkanı olan İzzettin Doğan destekçileri için “karizmatik” bir kariyere sahiptir. Dede soyundan gelen Doğan, hukuk profesörüdür. Cem Vakfı’nın ilkeleri bağlamında Alevi İslam’ın en müspet bir şekilde tanıtımını sağlayacak örnek inanç önderidir; nesep bağı, kozmopolit, laik, rasyonel değerler ve akademik bilgi ile bütünleştiren aydın prototipine uymaktadır. Bu açıdan onun Alevilik ile ilgili görüşleri vakfın temsili açısından önem kazanmaktadır. Doğan’a göre, İslam’ın cihat anlayışı terörizm değil, barış içinde insan gönlünün fethedilmesidir. Hz Muhammed, kılıçla ve zorlayarak insanları iman sahibi ve Müslüman olmaya zorlamamıştır. Hz. Muhammed’in barışçı mesajlar içeren rehberliği, Horasan erenleri tarafından Anadolu’ya, oradan Balkanlara ve Tuna boylarına yayılmıştır. Bugünkü Arap gelenekleri İslam diye sunulmamalıdır (“cem vakfı 9”, tarih yok). Alevi İslam, inancını, mazlumun her zaman yanında olan, eşitlikte ve adalette Hz. Muhammed’den sonraki en ulvi kişi olan, Kuran’ın özünü en iyi bilip yorumlayan ve tasavvufun kurucusu olan Hz. Ali’ye borçludur. Alevi İslam anlayışının özünü, Hz. Muhammed’in ve Hz. Ali’nin yaşadığı İslam’ı yaşayan seyitlerin kendilerine sahip çıkan Türk kavimlerinin gelenek ve görenekleriyle yeni bir senteze ulaştırdıkları din yorumu nüfuz etmiştir. Alevi İslam laik bir yapıya sahiptir, akılcıdır, kaderci anlayışı dışlamaktadır; laiklik ve demokrasi gibi çağdaş değerlere kökten maliktir (Özdemir, tarih yok). Kültürler arası diyalog platformlarına model oluşturabilecek tüm normlar Aleviliğin köklerine sinmiştir (“Söyleşiler 4”, tarih yok).

Mustafa Kemal Atatürk dönemini değerlendiren İzzettin Doğan’a göre Atatürk İslam’ın önünü açmıştır. Aleviler ve Bektaşiler tasavvufu ilgili bilimsel kitaplarını, tasavvufi diriliş ile birlikte, ilk kez Atatürk zamanında yayımlamaya başlamıştır (Aydın, tarih yok) Sosyalist eğilimli Alevi sivil toplum kuruluşlarına değinen İzzettin Doğan, Cem Vakfı’nın Aleviliği siyasi hareketlerin rehinesi olmaktan kurtardığını ileri sürmektedir. Doğan, Ateist kesimin Aleviler üzerinde oyun oynadığını, Marksizm ile uyum içinde olabilecek bir yorumun Aleviliğe monte edilmeye çalışıldığını zikretmektedir. Doğan’a göre, bu kesimler, Aleviliği öğrenmek, onun gerçek değerlerini sunmak yerine kendi tahayyüllerindeki Marksist sisteme uygun bir formüle girişmektedirler (“Söyleşiler 4”, tarih yok).

“Taassuba başkaldırı” kategorisinin birtakım genel özellikleri bulunmaktadır. Bu şiarıya göre, Aleviler hiçbir zaman haksızlıklara ve baskıya karşı uysal kalmamıştır. Özgürlükçü, laik, hümanist, eşitlikçi değerler Alevileri tabi olmaya direnmeye sevk etmiştir. Türklük Aleviliğin etnik menşesidir. Alevilik, Türklüğün çokkültürcülük barındıran inanışlarının ve Anadolu’nun kadim dinlerinin İslam’la buluşması sonrası ortaya çıkmıştır. Bu durum bir kaosu değil, hoşgörü, barış, adalet ve eşitlik ilkelerine dayanan bir “serçeşmeyi” doğurmuştur. Böylece baskıcı, dogmatik ve hurafe dolu Arap İslam’ına boyun eğmeyen bir İslam olanaklı hale gelmiştir. Aleviliğin bu özellikleri Mustafa Kemal Atatürk ile Aleviler arasındaki mutabakatın da açıklamasıdır. Aleviler ile Atatürk arasında dava ve felsefe ortaklığı bulunmaktadır; çünkü Aleviliğin temellerinde insan haklarına saygı ve laiklik bulunmaktadır. Sol örgütler, Aleviliği bir siyasi hareket olarak resmetmekte, onun dini “takatini” ve içerik zenginliğini zayıflatmaktadır.

2.b. Sosyalist-Materyalist Başkaldırı

Erdoğan Aydın, Faik Bulut’un “Ali’siz Alevilik” (2011) adlı çalışması ile aynı doğrultuda bir yol takip ederek, tarihsel Hz. Ali ve tanrısal Ali kültü arasında bir ayrım yapmaktadır. Çeşitli deyişlerden ve menkıbelerden örnekler veren Erdoğan Aydın, Tanrısal bir kavram olan Ali’nin tarihi Ali ile özdeşleştirilmeye çalışıldığında Ali kültürünün çoraklaşacağına dem vurmaktadır. Aydın’a göre, Aleviliğin Ali’sini tarihsel Ali ile özdeşleştiren kimi Alevilerin, Tanrı-insan ve Tanrı-Ali teolojisinden, dolayısıyla gerçek Alevilikten uzaklaştığı görülmektedir. Bu anlayış içinde olanlar Batını tını Zahiri kabuğa doğru

kaydırmaktadır (Aydın, 2011: 49). Aleviliğin senkretik yapısı ve “okunacak en büyük kitap insandır” öğretisi sebebiyle Aleviler, tarihleri boyunca, üstelik bu nedenle büyük eziyetlere uğramalarına rağmen Kuran’a itibar etmemişlerdir. Kimi Alevi evlerinde duran Kuran da devlet görevlisi, komşu vb. Sünni egemenliğine karşı korkunun önlemi olarak işlev görmüştür (Aydın, 2011: 70). Alevilik adaletsizliğe Tanrıdan gelse bile karşı çıkmayı kendine düstur edinen, tam da bu nedenle eşitsizliği meşru kabul etme, sağcı olma, haksızlıklara suç ortağı olma kapılarını kapatan bir inançtır (Aydın, 2011: 84). Ali kültürünün İslam’ın merkezi kıstaslarından ayrılması gerektiğini düşünen, Aleviliği bir inanç sentezi olarak kabul eden Erdoğan Aydın, Aleviliğin sol ile ilişkisine tarihsel sıralama açısından bakmaktadır. Aydın’ın değerlendirmelerine göre, sol ile Aleviler arasındaki ilişki etle turnak, öncesi ve sonrası olarak biçimlenmiştir, çünkü Alevilik kapitalizm öncesinin, sosyalizm ise kapitalizmin eşitlikçilik ilişkisidir. Zira Alevi geleneği farklı inançların eşitliğini, ekonomik olanakların paylaşılmasını savunmuş, Bektaşî dergâhlarında, Alevi ocaklarında bunu hayata geçirmiş ve buna uygun deyişler ve gelenekler üretmiş olan bir felsefenin, bir dinsel inancın ifadesidir (Aydın, 2011: 205).

Alevilerin Kemalizm ile ilişkisi oldukça çetrefillidir. Alevilerin kendine hiçbir hak ve özgürlük açılımı getirmediği, dinsel kurumlarını kapattığı ve dini istikrarını sekteye uğrattığı halde Kemalizm ve onun devamı olmaya çalışan güçlerle sergiledikleri doğal bağlaşma araştırmaya layık bir konudur. Laiklik aracılığıyla, Aleviliğin tarihsel düşmanı haline gelen şeriatçılığın iktidar süreçlerinden dışlanması, Alevilerin bu tavrını anlamakta ciddi bir ölçüttür (Aydın, 2011:273). Ancak Erdoğan Aydın, Kemalizm’in Aleviler için iyi bir reçete olmadığını savunmaktadır. Emegün çıkarlarının Kemalizm tarafından gerçekleşen ağır ihlali ve yoğun teşviklerle palazlandırılan burjuvazi, belli bir gelişme sonrasında yeraltına itilmiş, geleneksel güçler ve onların kültürleriyle ittifaka girerek cumhuriyetin hedeflerini saptırmıştır. Sonuçta millilikten geriye kalan, Kürtlüğün inkârı ve egemen kılınan Türk milli kimliğini İslamcılıkla yeni bir senteze girmesi olmuştur (Aydın, 2011:274). Başta laiklik olmak üzere evrensel insanlık değerlerini savunusu ise ağır baskılara uğrayan sol ve Kürt hareketinin yanı sıra Alevilere kalmıştır.

Erdoğan Aydın, Alevi kimliğinin ulusallığı aşan, doğal bir aidiyet olmanın ötesinde evrensel değerlere sahip olduğunu beyan etmektedir. Aleviliği Türklük ile kaynaşmaya uğratmak yanlı ve baskıcı bir tutumdur. Kırsal kültür atmosferinden kopan Aleviliğin kendini var etme konusunda özgüven ve siyasal birikim elde etmesini sağlayan sol hareketlerdir. Fakat Aydın tüm bunlara karşın, sosyalizmin alt kimliklerin bağımsız örgütlenme hakları da dâhil kendilerini özgürce ifade etmelerini güvence altına alan bir yerden yeniden tanımlanmasının artık bir zorunluluk olduğunu dile getirmektedir. Sosyalizm özgün kimlikleri dışlamamalı, onları kapsayan çoğulcu politikalar üretmelidir (Aydın, 2011:276-277).

İsmail Kaygusuz, “Görmediğim Tanrıya Tapmam (Alevilik ve Materyalizm)” adlı kitabının girişinde kitabın adının Hz. Ali’nin bir sözünden esinlenildiğini söylemektedir. Aktardığına göre, İmam Ali’ye “Sen taptağın Tanrıyı görüyor musun?” diye sorulduğunda, “Görmeseydim tapmazdım.” yanıtını vermiştir. Kaygusuz, Hz. Ali’nin verdiği bu yanıtın Ortodoks İslam’ın Tanrı inancına, Kuran’ın Tanrı tanımlamalarına aykırı olduğunu düşünmektedir. Kaygusuz’a göre, Alevilik yaşamla bütünleşmiş “madde”nin dinidir ve felsefi materyalizm üzerinde yükselmiştir.

İnsan canlı maddedir, hem de evrendeki en gelişmiş maddedir. Alevilik inanç sistemi insanı ve insani değerleri doruğa çıkarır. İnsan ve insan sevgisinin üstünde hiçbir değer tanımaz. İnsan sevgisinin üstün değer sayıldığı yerde, İnsan emeği öne geçer ve emegün yarattığı işe saygı duyulur. Bu güzel değerler, felsefi Materyalizm olan, Diyalektik Materyalizm üzerine kurulmuş siyasi ve ekonomik sistem Bilimsel Sosyalizmin, Komünizmin yücelttiği en öne koyduğu değerlerdir (Kaygusuz, 2009: 11).

Kaygusuz Aleviliğin genel normlara uyumsuzluğunun siyasi sonuçlarına değinmektedir. Toplumsal ve siyasal yanı çok güçlü olan, sürekli gelişim ve dönüşümlere açık olan, inançlarının gereğince hep devrimci muhalefet içinde olmuşlardır; çeşitli coğrafyalarda yüzlerce kere egemenlere başkaldırmış, kırımlara, sürgünlere ve katliamlara uğratılmıştır (Kaygusuz, 2009:13). Tezlerini savunurken Şeyh Bedrettin’den, Hacı Bektaş-ı Veli’den, Baba İshak’tan, Şah İsmail’den örnekler veren Kaygusuz, Karl Marx’tan bin yıl önce, Alevi siyasetlerinin komünist düşüncüyü halk ayaklanmalarıyla yönetime yerleştirip, hayata geçirme girişimlerinin görüldüğünü ileri sürmektedir. Aleviler için amaç; ortak kazandan yeme, eşit paylaşım, kardeşlik, kadın-erkek eşitliği, özgürlük, insanın yüceltilmesi, özeleştirme, toplumsal adalet gibi tüm demokrat ve komünist öğeleri içine alan “cem düzeni”ni devlet yönetimine oturtmaktır (Kaygusuz, 2009:182-183).

Kızılbaşlık kavramı üzerinden Alevilik ile ilgili görüşlerini sunan Esat Korkmaz, “Kızılbaş Aydınlanma” adlı çalışmasında materyalizm, sosyalizm ve Alevilik arasında mütakabiliyet olduğunu ileri sürmektedir. Esat Korkmaz, bu aydınlanma “kavga”sının bağlamına değinmektedir. Kızılbaşlık, toplumsal bilincin yabancılaşp, egemenle taraf olacak biçimde örgütlenmesinden başka bir şey olmayan “dinden”, toplumsal iş sürecindeki “emeğe” atlamak, birikmiş emek üzerinde canlı emegün egemenliğini kurarak toplumu özgürleştirmektir. Kızılbaşlık yüzyıllar sonunda elde ettiği bu özgürleşme-özgürleştirme sürecinde doğayı Tanrı ile özdeşleştirmiştir. Canlı ve cansız dünyayı pratik eylemler alanı durumuna dönüştürmüş,

doğrudan demokrasi zemininde halkın demokrasinin politikasının mutlak biçimi olarak algılamıştır. Son kertede, Kızılbaş aydınlanmanın ve toplumcu insanlığın en üretken felsefesini yaratmıştır (Korkmaz, 2011: 13-14)

Kızılbaşlık, Ortaçağ koşullarındaki bir aydınlanma hareketi olarak belirmiştir; geleceğe yönelik bir ışık olarak beliren kimliğini, Sünni Ortodoksluğa, bu inancı ideoloji edinmiş, egemen sınıflara karşı mücadele koşullarında toplumsal memnuniyetsizliklerle birleştirmiş ve bu kanalda “modern kimlikle” buluşmuştur. Kızılbaşlık bir insanlık kazanımı birikimidir, çünkü yarattığı aydınlanma bir benlik keşfidir.

Nedir Kızılbaş aydınlanması? Kızılbaş aydınlanması Ortaçağ koşullarında kendini *yitiren* insanın yeniden kendisiyle *buluşmasını*, kendi bedeniyle kucaklaşmasını, bedeninin bilgeliğinin *ayrıldına* varmasını, parçası olduğu doğayla *senli-benli* olmasını amaçlayan bir aydınlanmadır. Ötesinde kendisini ve içinde yer aldığı toplumu kurtuluşa taşıyabilmek için toplumun-tarihin aklını yakalamaya, bunu gerçekleştirebilmek için sonradan ortaya çıkan ve toplumun başına bela olan *özel mülkiyetten, sınıflardan, paradan ve devletten* kurtulmaya çalışan bir aydınlanmadır. Toplumcu aydınlanmaya Ortaçağ koşullarından gönderilen bir *merhabadır* (Korkmaz, 2011:51).

Kızılbaşların siyasi taleplerine değinen Korkmaz, onların camileri ortak ibadet yeri olarak görmediğini, kendi inançlarının gereklerini, kendi ibadet yerlerinde, yani cemevlerinde özgürce yerine getirmek istediklerini belirtmektedir. Ona göre, Kızılbaşlara zorla din eğitimi verme, Kızılbaş yerleşim birimlerine cami yaptırma ve imam atama, iş ve bürokrasi alanlarından Kızılbaşları dışlama uygulamalarının, Osmanlı'nın şiddete dayalı yabancılaştırma politikasının cumhuriyet dönemindeki devamıdır (Korkmaz, 2011:21).

Pir Sultan Abdal Kültür Derneği (PSAKD), bu temanın örgüt düzeyindeki yansımasıdır. 16. yüzyılda gerçekleşen sosyal ve dinsel nitelikli bir ayaklanmanın başında yer alan Pir Sultan Abdal, derneğin müşidi olarak tanımlanmaktadır. Pir Sultan Abdal derneğin ambleminde kırmızı bir renktedir ve mağrur bir şekilde sazı havaya kaldırmaktadır. Derneğin tüzüğünde derneğin amacı, “ Pir Sultan Abdal'ın yaşamı ve felsefesi doğrultusunda sosyal, kültürel çalışmalar yapmak, başta Anadolu Alevi kültürü olmak üzere, tüm kütlülere yaşatmak, geliştirmek ve yaymanın yanı sıra demokrasi, laiklik, hukuk devleti ve insan hakları gibi değerlere sahip çıkmaktır (“Tuzuk”, 2015). “PSAKD Yazıtı” adlı manifesto ve ağıt karışımı bir üslupla yazılmış metinde, derneğin belleğindeki tüm izler aktarılmaktadır. 2 Temmuz 1993 tarihinde Sivas'ta PSAKD'nin düzenlediği şenlikler esnasında meydana gelen katliam bu metnin ağırlıklı konusudur. Ancak esas gaye, bu katliamın Alevi kimliğinin “direnışı” için derneği daha fazla gayret sarf etmeye sürüklediğini ortaya koymaktır. “Pir Sultan ölür dirilir.” dizesinin derneğin “motto”su olduğu ifade edilmektedir. Amaçlarının Aleviliği asimile edip yok etmek, İslam'ın içinde eritmek isteyenlere karşı koyabilmek olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca Aynı metinde, derneğin emekten yana, haksızlığa karşı olduğu dile getirilmektedir (“PSAKD Yazıtı”, 2015). Dernek kuvvetini musahiplikten aldığı belirtmektedir. Musahipliğin Alevilerde “yol kardeşliği” anlamında kullanıldığı ifade edilmekte, iki kişi arasındaki musahipliğin namus dışındaki her şeyi ortak kıldığı dile getirilmektedir. Aleviliğin, musahipliğe dayalı ilkeli yaşamının, birliğin, kardeşliğin, hoşgörünün, toplumsal barışın, iktisadi bölüşümün hakça yapıldığı bir toplumsal yapı oluşturduğu belirtilmektedir Aleviliğin demokrasiye bağlılığı Alevi öğretisinin nirengi noktasıdır.

“Sosyalist-Materyalist Başkaldırı” teması Hz. Ali'nin “kültleşmiş” varlığının biyografik karakterinden ayrılması gerektiğini ve Alevilikteki Ali'nin “batını” özelliklerinin bulunduğunu öne sürmektedir. Mitolojik Ali figürü, İslam fütuhatının kahramanlarından olan Hz. Ali'ye kıyasla daha edebi ve tasavvufi özelliklere sahiptir. Benzer doğrultuda İslam'ın zorbalık barındıran fıkı da Aleviler nezdinde itibar görmemiştir; bu sebeple Aleviler birçok katliama kurban gitmiştir. Alevilik emeğe ve maddeye/doğaya saygı ile özdeşleştirilmelidir. Bu özdeşleşme, özgürleşme davasının Alevilikte töz olarak var olduğu sonucunu doğurmaktadır. Alevilik ön-sosyalizmdir; her şeyin adil bir şekilde bölüştürüldüğü “cem düzeni” Aleviliğin sosyalizmi her nüvesinde barındırdığının kanıtıdır. Aleviler her zaman uluslar üstü değerlere sarılmıştır, ezilenden ve mazlumdan yana olmuştur. Alevilerin bu karakteri, onların Osmanlı'da olduğu kadar cumhuriyet sonrasında da ötekileştirilmelerine yol açmıştır.

Sonuç

Alevilik gündemin sürekli başköşesinde yer alan Türkiye'nin “popüler” konularından bir tanesidir. Zorunlu din eğitimi, cemevlerinin statüsü, Alevilerin seçmenliği, siyasi eylemlerdeki rolleri vb. birçok başlık Aleviliği her zaman göz önünde tutmaktadır. 1980'li yıllardan bu yana “hararetili” bir kimlik hareketine dönüşen Alevilik, kimliğinin muhteviyatını tanımlama hususunda külfetli bir çaba içerisine girmiştir. Alevilerin kimlik münakaşası içsel ve dışsal birçok etmenden oluşmaktadır. Sosyo-tarihsel mazi ve güncel gelişmeler Alevi kimliğini girift kılmaktadır.

Kırdan kente göç olgusu, dini kurumları zayıflatmış, şifahi kültüre dayanan inancı “mülteci” kılmıştır. Dini kurumların yoksunlaştığı yerde “tarih” ve “ideoloji” devreye girmiştir; Aleviler kendilerine bir “soy kütük” inşa etmeye başlamışlardır. Aleviler, Alevilik paradigmasına ilişkin kanaatlerini “mukayese” ile oluşturmaktadır. “Osmanlı mezalimi” hatırasına ve radikal İslamcılığa karşı cumhuriyet,

muhafazakar milliyetçiliğe karşı sosyalizm reçete olarak görülmüştür. Alevi kimliği neredeyse tanım kolajına dönüşmüştür. Kimliğin menşesine yönelik "etüt"ler oldukça çeşitlidir. Bu etütlerde Aleviliğin köklerindeki "aşinalıklar"dan söz edilmektedir. İsyankarlık, hümanizm, laiklik, eşitlik gibi birçok tema bu aşinalıklar içinde yüzer gezer bir haldedir. Bu karmaşık durum Alevi hareketinin "müzakere" gücünü de düşürmektedir.

Tüm bu kimlik temaları içerisinde "başkaldırı öğretisi"nin ayrıcalıklı bir yeri bulunmaktadır. Farklı maruzatlarla temaya yaklaşılmış olsa da Alevilerin eşsiz zenginlikteki inançlarını dizginlemeye çalışan "idare"ye yüzyıllardır başkaldırdığı fikri hareket içerisinde oldukça yaygındır. "Taassuba başkaldırı" kategorisine göre, Emevi İslam'a ve Osmanlı mutaassıplığına Türki senkretizm ile direnen Alevilik her dönemde baskıyla karşılaşmıştır. Aleviliğin hümanizme ve eşitliğe dayalı inançsal yapısı dogmatik düşüncelere ve mazbut toplumsal kaidelere panzehir oluşturmuştur. Aleviliğin barışa ve çağdaşlığa verdiği paye onun kozmopolit bir inanç olmasını sağlamıştır. Aleviliğin Mustafa Kemal Atatürk ile mutabakatı bu bakımdan aşikârdır. Nitekim Aleviler ile Atatürk'ün düşmanı ortak; aydınlanma mücadelesinin izdüşümü olan Aleviliğin gericiliğe savaş açan Atatürk'ü desteklemesi kaçınılmazdı. Aleviliğin eşitliğin toplumun her zerresinde sağlanmasına ilişkin ilkelerinin sol ideolojiler tarafından manipüle edilerek, Alevilik politik pazarlıklara alet edilmektedir. "Sosyalist-materyalist başkaldırı" kategorisine göre, Alevilik ile sosyalizm arasındaki ilişki "öncesi" ve "sonrası" şeklinde zuhur etmektedir; Alevilik sosyalizmin kapitalizm öncesi halidir. Gelişmeye ve dönüşümlere açık olan Alevilik her zaman devrimci muhalefet özellikleri taşımıştır. Tarih birçok Alevi devrimci barındırmaktadır. Cem düzeni sosyalizmin uygulanmasının prototipidir. Musahiplik kardeşlik ve hakça bölüşüm demektir. Emek ve doğa Alevi özgürleşmesinin teminatıdır. Bu teminat Aleviliği "çağa aykırı" bir kültür kılmaktadır. Yoksul Anadolu halkının pusulası olan Alevilik, her zaman ezilenden yanadır, mazluma karşıdır. Aleviler cumhuriyet döneminde ve sonrasında da dışlanmaya maruz kalmıştır.

KAYNAKÇA

- AYDIN, Erdoğan. (2011) *Kimlik Mücadelesinde Alevilik*, İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- AYDIN, Ayhan. (tarih yok). *Söyleşiler-2*. Erişim tarihi: 30 Temmuz 2012, <http://www.cemvakfi.org.tr/prof-dr-izzettin-dogan/soylesiler-2/>.
- BİLİCİ, Faruk. (2010). "Alevi-Bektaşî İlahiyatının Günümüz Türkiye'sindeki İşlevi", *Alevi Kimliği*, (Ed. T. Olsson, E. Özdalga ve C. Raudvere), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 73-86.
- BOZKURT, Fuat. (2006). *Çağdaşlaşma Sürecinde Alevilik*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- BULUT, Faik. (2011). *Ali'siz Alevilik*, İstanbul: Berfin Yayınları.
- CASTELLS, Manuel. (2008). *Kimliğin Gücü*, (Çev: Ebru Kılıç), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- "Cem Vakfı 9. Olağan Kurulu". (tarih yok). Erişim tarihi: 22 Mart 2015, <http://www.cemvakfi.org.tr/prof-dr-izzettin-dogan/cemvakfi-9-olagan-genel-kurulu/>.
- ÇAKIR, Ruken. (2010). "Politik 'Alevilik' ile Politik 'Sünnilik': Benzerlikler ve Zıtlıklar", *Alevi Kimliği*, (Ed. T. Olsson, E. Özdalga ve C. Raudvere), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 86-91.
- ÇAMUROĞLU, Reha. (2010). "Türkiye'de Alevi Uyanışı", T. Olsson, E. Özdalga ve C. Raudvere (Ed.) *Alevi Kimliği* içinde (ss 104- 113) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- ÇINAR, Erdoğan. (2011). *Aleviliğin Gizli Tarihi*, İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- DRESSLER, Markus. (2008). "Religio-Secular Metamorphoses: The Re-Making of Turkish Alevism", *Journal of the American Academy of Religion*, S. 76, s. 280-311.
- ECEVİTOĞLU, Pınar & YALÇINKAYA, Ayhan. (2013). *Aleviler 'Artık Burada' Oturmuyor*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- ECEVİTOĞLU, Pınar. (2011). "Aleviliği Tanımlamanın Dayanılmaz Siyasal Cazibesi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, S. 66, ss. 137-156.
- GÜLER, Sabır. (2008). *Aleviliğin Siyasal Örgütlenmesi*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- KAYGUSUZ, İsmail. (2009) *Görmediğim Tanrıya Tapmam*, İstanbul: Su Yayınevi.
- KEHL-BODROĞI, Krisztina. (2012). *Kızılbaşlar/Aleviler*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- KORKMAZ, E. (2011) *Kızılbaş Aydınlanma*, İstanbul: Demos Yayınları.
- KÜÇÜK, Murat. (2008). "Türkiye'de Sol Düşünce ve Aleviler", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Sol*, (Der. T. Bora, M. Gültekinil), İstanbul: İletişim Yayıncılık, ss 896-935.
- KÜÇÜK, Murat. (2013). Sol ve Aleviler: "Yeryüzünü Kızıl Taçlar Bürüye". *Sol İlahiyat*, (Der. K. Özdoğan, D. Akkoç), İstanbul: Birikim Yayınları, s. 269-283.
- LARRAIN, Jorge. (1995). *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*, (Çev: Neşe Nur Domaniç), İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- MARDİN, Şerif. (2008). *Türk Modernleşmesi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- MASSICARD, Elise. (2007). *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, (Çev: Ali Berktaş), İstanbul: İletişim Yayınları.
- SARAÇ, Necdet. (2011). *Alevilerin Siyasal Tarihi 1300-1971*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- SUBAŞI, Necdet. (2010). *Alevi Modernleşmesi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- "Söyleşiler (4)". (tarih yok). Erişim tarihi: 22 Mart 2015. <http://www.cemvakfi.org.tr/prof-dr-izzettin-dogan/soylesiler-4/>.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1999). *Türk Süfiliğine Bakışlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÖZDEMİR, Çağatay. (tarih yok). *Türk Yurdu Dergisi Alevilik Dosyası- Röportaj*. Erişim tarihi: 22 Mart 2015. <http://www.cemvakfi.org.tr/prof-dr-izzettin-dogan/turk-yurdu-dergisi-aleviklik-dosyasi-roportaj/>.
- ÖZ, Baki. (2008). *Alevilik Nedir*, İstanbul: Der Yayınları.
- "PSAKD Yaziti". (tarih yok). Erişim tarihi: 22 Mart 2015, <http://www.yenimahallepirsultan.org.tr/psakd-yaziti/>.
- SÖKEFELD, Martin (2002). "Alevism Online: Reimaging a Community in Virtual Space", *Diaspora*, S. 11, ss.85-123.
- SHANKLAND, David (2003). *The Alevi in Turkey*, Londra: RoutledgeCurzon.

ŞENER, Cemal. (1990). *Alevilik Olayı*, İstanbul: Ant Yayınları.

"Tuzuk." (tarih yok). Erişim tarihi: 22 Mart 2015, <http://www.yenimahallepirsultan.org.tr/tuzuk/>.

VORHOFF, Karin. (2010). "Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilikle ilgili akademik ve gazetecilik nitelikli yayınlar", *Alevi Kimliği*, (Ed. T. Olsson, E. Özdalga ve C. Raudvere), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 34-72.